

Родинознанието въ нашето училище

отъ А. Монеджикова

Както винаги се случва следъ преживѣни дълбоки сътресения, така и сега, следъ войнитѣ, народитѣ, за да се избавятъ отъ повторението на постигналитѣ ги беди, потърсиха нови насоки въ всички области на живота. Естествено, погледитѣ се обърнаха и къмъ училището и пакъ се заговори за изостанали отживѣлици въ начина на преподаването, които спъватъ правилното развитие на ученика. Яви се стремежъ да се замѣни днешната система на обучение съ друга, при която да се развиятъ духовнитѣ и физически сили на децата и то въ такова хармонично съчетание, че да се постигне пълно и всестранно развитие, та възпитаницитѣ да се подготвятъ къмъ производителенъ трудъ. Отрече се напълно заучването на готово и се наложи непосредното изучаване действителността, като учещитѣ се поставятъ въ естествена обстановка, сами да наблюдаватъ, изследватъ, събиратъ данни и, намѣсто винаги да чакатъ отговори отъ устата на учителя, да ги търсятъ и получатъ чрезъ собствени заключения.

Следъ войната въ Германия се яви стремежъ къмъ възраждане; положиха се усилия образованието да се постави на по-сигурни основи. И пакъ се спомниха думитѣ на великия Песталоци, който обяви въ началото на миналия вѣкъ, че висшето начало, което трѣбва да легне въ основата на всѣко обучение, е непосредното наблюдение. Всѣко обучение трѣбва да бжде самодейностъ, свободно творчество. И последното трѣбва да почне отъ всичко, което непосредно заобикаля ученика; така се идва до мисълта за изучаване родината като основа не само на географията, но и на много други науки. „Ако не знаешъ родината си, която можешъ да видишъ, какъ ще разберешъ чуждитѣ земи, които никога не си видѣлъ?“ — пита Песталоци. Отдавна въ Германия се прилага този методъ на родинознанието, изучаване малкия роденъ кжтъ, като основа на всѣко знание. Но следъ войната този принципъ получи най-широко приложение. Естествено, той излѣзе отъ границитѣ на Германия и се усвои и отъ други народи, които започнаха да догонватъ германцитѣ въ това отношение. Руситѣ жадно възприеха мисълта за изучаване родния край, микрокосмоса, който ни обикаля, та да се дойде до опознаване на цѣлата родина, а после и на свѣта — макрокосмоса. И вънъ отъ организираната работа въ училищата, тамъ сж отбелязани повече отъ 1400 дружества въ 1926 г., които си поставятъ за целъ да изучатъ отечеството по райони. Излѣзоха отъ печатъ и редица съчинения, които могатъ да бждатъ добри ръководства за педагозитѣ и специалиститѣ, посветени на родинознанието. Тѣхнитѣ автори си поставятъ за задача да развиятъ у възпитаницитѣ любовъ къмъ родния край и да имъ дадатъ такава подготовка въ училището, че „да знаятъ да четатъ не само печатната книга, но и книгата на живота“.

Изучването на родния край потиква къмъ дейностъ всички душевни сили, развива голѣма привързаностъ, създава сцепление, тѣй като ученикътъ почва да се чувствува като частъ отъ едно голѣмо цѣло. Научи ли се да разбира родината, той почва да разбира себе си, защото природа и човѣкъ сж нераздѣлно свързани — повърхнината, климатътъ, производство, минали и сегашни преживѣлици, всичко се отразява върху днешния

човѣкъ, плодъ на срѣдата, която съдбата му е отредила. И затова всестранното опознаване на родината е най-належаще отъ икономическо, обществено и държавно гледище.

А съществува една готова, крайно благоприятна психическа обстановка, която подпомага постигането на тази цел. Ученикътъ е свързанъ съ най-разнообразни връзки съ родния край, привързанъ е къмъ „нашия“ градъ, „нашето“ село, „нашия“ балканъ. Стремещътъ къмъ движение, къмъ търсене нови впечатления, здравата любознателность тукъ най-правилно се използватъ. И колкото повече той „открива“, толкова повече се сраства съ цѣлия природо-духовенъ миръ, толкова по-мили му ставатъ мѣстата и хората. Той влага много нѣщо отъ своята душа и обратно, възприема, заимствува отъ срѣдата. И затова, като си поставимъ за задача да изучимъ родния кжтъ, ние започваме организирано да изучаваме поврѣхнината, природата, производството и характера на населението на дадено мѣсто. Но за да се начертае образътъ му, трѣбва да се извикатъ на помощъ много науки, да се обединятъ усилията на всички, за да се пресъздадатъ въ цѣлостъ всички индивидуални украски. И тукъ изпжква географията съ своя самостоенъ, особенъ методъ, като наука хорологична, която изучва и обединява въ една картина всичко характерно, възникнало въ дадено мѣсто подъ влияние на най-разнообразни фактори. Ето защо, при изучване родния край първенство държи учителътъ-географъ, който трѣбва да намѣри, обоснове и постави въ взаимна връзка цѣлия сборъ отъ особености, съсрѣдоточени на опредѣлено мѣсто, та по този начинъ да даде генетична картина на живота въ опредѣленъ ландшафтъ. И тази картина трѣбва да бжде не само естествено-историческа, но и културно-икономическа. Географията не е хорология на отдѣлни предмети и явления, за нея нѣма обекти, изолирани отъ окръжаващитѣ природни условия, отъ мѣстото. Географското изучване почва съ възстановяване взаимни причинни връзки между изучвания обектъ и условията на мѣстото и завършва, когато тѣзи връзки сж проследени и установени по всички направления и въ цѣлата имъ пълнота.

За да може детето още отъ първата година на ученическия животъ да обикне самостоятелната работа, да стане изследовател на родния край, трѣбва да се намира подъ вещото ръководство на учителъ-родиневедъ. А всѣки учителъ трѣбва да стане такъвъ. Така само той ще завладѣе душата на децата, ще ги спаси отъ отвлѣчености и ще имъ покаже живота. Училището не трѣбва да учи само децата. Дошло е крайно време то да стане духовно срѣдище на селото. Всѣки, който е поелъ тежкия кръстъ на народенъ учителъ, трѣбва да чувствува голѣма отговорность, ако отбѣгва да изпълни историческата си мисия. Той трѣбва да я разбере правилно и ще остане вѣренъ на дълга си, само когато не е чуждъ на мѣстото, когато тѣсно се сроди съ него, когато го обикне, изучи. Само по този пжтъ той ще привърже къмъ себе си не само децата, но и възрастнитѣ. Чрезъ авторитета си учителътъ ще допринесе за запазване природнитѣ и културни ценности, тѣй като остава да спасяваме последни малки следи отъ голѣмо минало. Той ще се приобщи съ грижитѣ и нуждитѣ на населението; тогава ще положи по-голѣми усилия за удовлетворението имъ, както и за просвѣтното и материално издигане на селото.

При работата си съ малкитѣ той винаги ще може да прилага нагледния и сравнителенъ методъ. Отъ добре изученитѣ и опознати мѣстни географски елементи учителътъ ще черпи материали за сравнение и илюстриране на по-далечни мѣста и страни. Въ всички случаи той ще се обръща къмъ тѣзи факти, които ученицитѣ сами сж събрали подъ негово ръководство и винаги ще съспоставя новитѣ, чужди елементи съ елементитѣ на родината. И отъ тамъ следва, че работата на учителя ще бжде толкова по-успѣшна, колкото повече се е задълбочилъ, колкото по-всестранно е обработилъ наблюдаванитѣ и събрани отъ децата данни. Само при пълното познаване на родния край учителътъ ще може да спази принципа на нагледността въ течение на цѣлия училищенъ курсъ.

Какво може да се направи у насъ, за да се приложи този изпитанъ, сигуренъ методъ? Да влѣзе и се загнѣзди въ училищата родинознанието, изследването на родния край, а заедно съ това — подготовката на бъдещитѣ ратници въ областъта на изследването и изучаването на нашата родина по райони.

На първо мѣсто, трѣбва да се промѣни учебната програма по отечествена география. Редъ години ученикътъ прекарва въ гимназията и не чува нито дума за своето отечество! Въ IV класъ не се учи география, въ V класъ се учи Европа и Азия, въ VI класъ Америка, Африка и Австралия (съ единъ часъ седмично (!)) въ VII класъ — математична, физическа и икономическа география (пакъ съ единъ часъ), и най-после се даватъ два часа седмично въ VIII класъ, но се предвижда въ два срока да се изучатъ съседнитѣ на България държави, български земи подъ чужда властъ и отечествена география. Какво може да се постигне за толкова кратко време, за каква самодейностъ на ученицитѣ може да става дума, за какви самостоятелни изследвания? При това положение ученицитѣ усвояватъ набързо „урока“, заученъ въ водовъртежа на разни класни и домашни упражнения по „страшнитѣ“ предмети — математика, латински и др. И ако учителятъ поиска да ги заведе по-далечъ, да имъ посочи географскитѣ обекти, да ги напъти да видятъ редицата взаимоотношения между заети отъ действителността факти, по колко души отъ класъ иматъ възможностъ да взематъ участие? Държи ли се смѣтка, колко екскурзии не сж се състояли поради липса на участници? Крайно време е сериозно да се погледне на тѣзи въпроси и да се въведе у насъ, както другаде (напр. въ Франция) поне единъ часъ седмично отечествена география въ всички гимназиални класове.

За да може успѣшно да се преподава родинознанието въ основното училище, погрѣбно е, преди всичко, да се подготвятъ учители. Това ще се постигне чрезъ откриване специални курсове, където кандидатитѣ ще получатъ една добра теоритична подготовка. При изпититѣ ще се проявятъ по-добритѣ, по-годнитѣ; тѣ трѣбва да бждатъ подпомогнати, подкрепени да работятъ въ село и между учителската срѣда и по-нататкъ. Но, за да станатъ правилата реални, жизнени, трѣбва да се илюстриратъ съ екскурзии, за да се усвои сигурно начина, по който трѣбва да се ръководятъ децата — умнението да се насочва вниманието имъ къмъ синтетичнитѣ образи на природата и културата на дадено мѣсто.

Учителятъ трѣбва чрезъ екскурзии да опознае цѣлата страна. Ето защо, той трѣбва да бжде подкрепенъ материално въ единични и групови научни екскурзии. Министертвото на народната просвѣта направи опити въ това направление, като устрои за гимназиалнитѣ учители по история и география една научна екскурзия по Дунава, придружена съ нѣколко сказки презъ 1930 год., до Бачковския манастиръ, Пловдивъ и Вжча въ 1931 год., както и до Кюстендилъ — границата — Петричъ презъ тази година. Но тѣзи екскурзии трѣбва да се разширятъ и за учителитѣ отъ основнитѣ училища. Защото само чрезъ тѣхъ се поддържатъ, обогатяватъ и освежаватъ знанията, дава се новъ тласкъ, избликватъ сили за по-нататъшна дейностъ.

Курсове, сказки, конференции и екскурзии по родинознанието ще се устройватъ, но тѣхната подготовка, дейностъ и градежъ трѣбва да се съобщаватъ, да се печататъ, за да се използватъ и отъ онѣзи, които нѣматъ възможностъ да участвуватъ въ тѣхъ. Желателно е сжщо писателитѣ — географи да използватъ опита на напредналитѣ въ този родъ географско обучение държави, като си послужатъ съ наши образци, за да дадатъ на учителитѣ една правилна ориентировка за работата при нашитѣ географски обекти, нашата срѣда и условия. Наистина, ученицитѣ ще събиратъ данни подъ ръководството на учителя, но последниятъ трѣбва да ги синтезира, обобщи, изясни редицата взаимоотношения и, най-после, трѣбва да владѣе изкуството да закрепи полученитѣ знания чрезъ чертане карти, съставяне на диаграми, планове и пр. Особено трѣбва да

се подготвят учителитъ въ работата съ карти; тѣ трѣбва да научатъ ученицитъ да четатъ картата, която, подобно на едно словесно описание, трѣбва да изтъкне повърхнината, живота, картинитъ на дадено мѣсто.

Какво можемъ да направимъ, докато дочакаме това благоприятно за преподаване на родинознанието време?

Преди всичко, не можемъ повече да останемъ съ скръстени ржце. Всѣки учител трѣбва да направи опити въ това отношение. Но какво трѣбва да наблюдава, къмъ какво да насочи вниманието на своитѣ питомци, какъ да отдѣли важното отъ маловажното?

Въ това отношение като едно хубаво ржководство може да послужи статията Къмъ въпроса за антропогеографскитѣ изучавания въ България отъ г. Ив. Батаклиевъ, доцентъ по география въ Университета, печатана въ сп. „Училищенъ прегледъ“, год. 1929, кн. 3.

Едно отлично начало за сериозно, научно и всестранно изучаване на родния край се постави отъ проф. д-ръ Иширковъ съ проучването на Ловечъ и Ловченско. Тази книга продължава да излиза на свитъци. Тя е единъ прекрасенъ образецъ за начина, по който трѣбва да водятъ изследванията всички, които ще се посветятъ на родинознанието. Отъ друга страна, учителтъ-географъ трѣбва да посвети повече часове за питомцитѣ си извънъ учебното време. Празнични, следобѣдни дни, да се използватъ за близки екскурзии, въ които ученицитъ да могатъ да се почувствуватъ на просторъ и да опитатъ творческата си дейность.

Далечнитѣ екскурзии трѣбва да се ржководятъ отъ специалистъ. Дошло е крайно време да скжсаме съ пакостни традиции. Въ екскурзиитѣ участвуватъ учители по физическо възпитание, математика и пр. Ученицитѣ се радватъ за промѣната, за хубавата разходка и, най-важното — „нѣма училище, нѣма работа!“ Географътъ самъ трѣбва да познава родината, за да може да я покаже на питомцитѣ си. И следъ извършената работа, той трѣбва да си даде смѣтка за резултатитѣ отъ екскурзията, да установи, какъвъ максимумъ отъ знания сж придобити, благодарение на нея. За да има солиденъ градежъ, трѣбватъ здрави основи. Затова, преди всичко, е потрѣбно да се работи преди екскурзията. Всѣка екскурзия трѣбва да има точно опредѣлена задача. Една, дори две беседи сж необходими, за да се запознаятъ участницитѣ съ опредѣления планъ, съ пжтя, който предстои, съ мѣстото, като се изработи скица, отбележатъ и главнитѣ пжтища, разстоянията и по-важнитѣ обекти, които ще спратъ вниманието имъ. Всѣки ученикъ трѣбва да има бележникъ. И следъ като на самото мѣсто се извършватъ всичко необходими наблюдения, да се допълнятъ скицитѣ и картитѣ съ новитѣ, по-подробни данни — извори, прагове, кариери, нови постройки, обществени сгради и пр. Следъ завръщането да се разпредѣли работата между повече участници, за да се направи едно всестранно описание на всичко видено и чуто, като по този начинъ се налага по-голѣмо задълбочаване и следователно, едно здраво усвояване. Иначе отъ екскурзията оставатъ само повърхностни впечатления, които времето бърже заличава. По този начинъ ще останатъ и реални следи, ще се подредятъ събранитѣ материали: почва, руди, сурови и обработени произведения, схеми, диаграми, карти, измѣрвания на височини, дълбочини, температура, поетично описание на преживяното, фотографни снимки, научно изследване и установяване причинни връзки и пр., които ще се наредятъ въ училищната библиотека и ще послужатъ като цененъ материалъ за по-последна учебна работа.

Така трѣбва да се постжпва още въ първоначалното училище, когато чрезъ екскурзиитѣ се посочватъ първитѣ географски обекти, запознаватъ се съ ориентиране въ пространството, дава се навикъ да се опредѣля на око голѣмината на известна областъ, получава се нагледна представа за разстояние.

Препоръчва се дори да се приготвят въпросници, които да насочат вниманието към наблюдение на обекти, които учениците сами нѣма да забележатъ. Отъ друга страна, като знаятъ, че имъ е наложена работа, тѣ ще чувствуватъ отговорностъ да я изпълнятъ. Отначало учениците не могатъ сами да си обяснятъ, защо дадени обекти сж възникнали на известно мѣсто, какъ сж свързани съ него, и какъ срѣдата имъ влияе. Но постепенно свикватъ, още повече, като не се изучаватъ въ подробности самите явления, а тѣхните измѣнения при разнитѣ географски условия и ролята имъ въ живота на даденъ ландшафтъ. Земните форми трѣбва да се изучаватъ доголкова, доколкото се отразяватъ върху живота на човѣка и опредѣлятъ начина на производството. Значи, географията не трѣбва да бжде само номенклатура, а да обръща внимание на антропо-географския елементъ, като винаги се задава въпроса: „въ каква връзка е съ срѣдата?“ И тогава се развива ученическата самодейностъ, тогава се търсятъ различнитѣ влияния на срѣдата — положение, повърхнина, климатъ, населеностъ, съобщения. Когато боравимъ съ статистически данни, не трѣбва само да ги цитираме, да изтъкнемъ количеството, но да изяснимъ причините на голѣмото или малкото развитие, за да свикнемъ учениците да правятъ правилни изводи. Така, не трѣбва само да покажемъ въ числа количеството на валежа въ дадена областъ, но да подчертаемъ, че той зависи отъ повърхнината, отъ вѣтроветѣ, отъ близостта на морето и пр. Не трѣбва само да заведемъ учениците да видятъ подземни води, карстови извори, но да изтъкнемъ, че текущите надземни рѣки отъ тѣхъ получаватъ голѣма частъ отъ водите си, и че тѣ играятъ важна роля въ стопанското развитие на дадена областъ. При изучаване географската срѣда трѣбва да изяснимъ онѣзи условия, които природата предоставя за общественото разпредѣление на труда, като се изтъкне важната роля на съобщенията, защото благоприятните условия за сношения подпомагатъ обмѣната, допринасятъ за развитието на производството и търговията. Ето защо, морски брѣгове, гѣста мрежа плавателни рѣки, равнинни мѣстности сж фактори, които трѣбва на мѣсто да се проучатъ не по-малко отколкото разнообразието на природните условия.

Като се изучава живота на човѣка въ дадена областъ, погледите се спиратъ не само до близкото минало, но отиватъ и до по-далечната старина така, че се проследяватъ изворите на националния животъ дори до предисторическите времена. Въ Германия особено наблѣгатъ децата да се запознаятъ съ „зарята на отечествената култура“ по останалите паметници, поради което често се предприематъ и по-далечни екскурзии — до градските музеи. При този нагледенъ методъ и историята не е вече словесна наука; учителятъ по история подпомага географа, защото той изяснява, какъ сж повлияли географските условия за появата и развоая на едно историческо събитие, т. е. какъ се е отразила природата върху живота на човѣка.

За успѣшното изучаване на родината и за прилагане въ широка мѣрка екскурзионния методъ трѣбва да се уредятъ мѣстни музеи. За това не сж потребни голѣми срѣдства — само желание, воля и сериозно отношение къмъ работата. Уредници ще бждатъ самите ученици, които ревностно ще се заематъ да събиратъ материали. Тѣзи музеи ще ползватъ учениците, но ще бждатъ въ услуга на екскурзианти отъ близки и далечни краища, като ще имъ спестяватъ много време. Има мѣста въ България, които трѣбва да се посетятъ отъ всички: Мадара, Плиска, Преславъ, Търново и др. Тукъ сж потребни и ръководители, които да посрѣщатъ групите, да даватъ обстоятелни беседи, чрезъ които да обяснятъ както историческите, така и физикогеографските и политически причини, които сж извикали на животъ старите селища и градове на първото и второто българско царство. Така гостите ще почувствуватъ чрезъ живото слово, чрезъ рисуване на зрителни и слухови картини, че възкрѣсва старината и че оживѣва всѣки зидъ, всѣка стѣпка земя. Тѣзи ръководители ще показватъ на колегите си, какъ на практика се провежда една подобна

историко-географска екскурзия, така че последнитѣ ще си отидатъ освежени, подтикнати къмъ по-голѣма дейность. А децата ще видятъ, че има и по-далеченъ роденъ край, ще почувствуватъ, че и тукъ е своя земя, родина въ по-широкъ смисълъ.

Въ германскитѣ градове, като Нюренбергъ и Майнцъ, отдавна сжществуватъ подобни музеи. Но съ чисто педагогическа украска е Музеятъ на Брандербургската областъ въ Берлинъ, който служи както за научни, така и за просвѣтни цели. Къмъ него има семинаръ за подготовка на родиноведи, все той издава доста обширна литература: ръководства, специални трудове, картини и др., урежда клонове и пр. Подобенъ музей е възникналъ въ единъ отъ новитѣ берлински квартали, благодарение усилията на едно мѣстно училище. Изложенитѣ предмети сж събирани отъ ученицитѣ презъ течение на екскурзиитѣ до съседното село Рудердорфъ, което е проучвано въ природно, битово и стопанско отношение. Нагледно е представено развитието на грънчарството въ това село. Една отдѣлна сбирка дава отговоръ на въпроса — какво има въ гората, въ друга стая сж наредени предмети, събирани на археологическа екскурзия въ село Бухъ; нареденъ е образецъ на доисторическо жилище, римски домъ и др. Единъ отдѣлъ е посветенъ на стопанския животъ. Подобни музеи, основани отъ мѣстнитѣ учителски съюзи, сжществуватъ въ Лайпцигъ и Дрезденъ.

Изучването родината по области се води въ Германия по най-добъръ планъ и съ най-голѣма вещина. Отъ тамъ можемъ да извлѣчемъ много поуки, като се стараемъ да спазимъ самостоятельность, съобразявайки се съ нашитѣ нужди и условия.

Не трѣбва да се пропуска и една важна особеность въ културния животъ на Германия, която особеность много съдействува за развитието на родинознанието. Днесъ всички германци пжтватъ: стари и млади, жени и деца, а особено младежъта. Въ празниченъ день пжтица и влакове сж препълнени съ екскурзианти. Това е една треска къмъ странствуване, една насжщна потрѣбность за всѣки германецъ, отъ каквото и да е съсловие. Много нѣщо е направилъ общогерманския съюзъ на младежъта „Прелетна птица“, който брои десетки хиляди членове, и дава най-голѣми улеснения на екскурзианти; държава, дружества, дарители, училища, всички даватъ срѣдства за поддръжане на многобройни турстически домове и за една богата литература, която брои пжтеводители за всички мѣста, за научни съчинения и популярни сбирки.

Време е и ние да се заразимъ отъ тази треска. Тя укрепва здравето, калява волята, подготвя за практическия животъ и дава образование.

Може да се надѣваме, че държавата, схващайки правилно голѣмото значение на екскурзиитѣ, ще намѣри срѣдства да подпомогне близки и далечни пжтувания на учителитѣ. Но, за да бждатъ правилно и полезно използвани тѣзи пжтувания, потрѣбни сж лични качества — инициатива, предприемчивость, настойчивость. Участници трѣбва да бждатъ само тѣзи, които наистина сж се решили да се отдадатъ на родинознанието. Въ Германия се уреждатъ спестовни каси — фондове за учителски екскурзии. Време е и ние да помислимъ за такива. Пжтуванията ще озарятъ труженическия животъ на учителя: тѣ ще окрилятъ работата му, ще го подпомогнатъ по-правилно да схваща предназначението си и по-полезно да служи на народа си. Отъ това отечествената география ще спечели; тя ще се разработи, ще се узнаятъ постепенно всички мѣстни условия и нужди, ще се установи, какво подпомага или вреди на напредъка на страната и ще се взематъ по-бързо необходимитѣ мѣрки за издигането ѝ въ всѣко отношение.